

Bazı Toplumsal Problemlerin İnsan, Kültür ve Siyaset Felsefesi Açısından Çözümlemesi(*)

İsmail HANOĞLU(**)

Özet

Sosyal problemler, sadece, siyasetin doğasıyla alakalı değildir. Bu problemlerin, o siyasi çevrede cari olan insani ve sosyal sebeplerden kaynaklandığı da bilinmelidir. Başka bir ifadeyle bu durum bize bu sorunları sadece siyaset bağlamında inceleyemeyeceğimizi kesin bir biçimde göstermektedir. Bu manada, bizim siyasi süreci algılayışımız doğrudan insanlardan oluşan toplumun doğasını algılamaya dayanmaktadır. Bu makale aynı zamanda büyük sosyal felaketler sonrası Orta Doğu'da ortaya çıkan politik süreç hakkında bir zihin değişimine işaret etmektedir. Bu coğrafyadaki politik olayların arkasında, çok ciddi sosyal ve tabii ki insani problemlerin olduğu anlaşılmalıdır. Aynı zamanda sosyal, sivil ve politik gelişmenin ta ki bu problemler çözümlenince ancak gerçekleştirilebileceği de vurgulanmalıdır. Gelişen ve ilerleyen dünyanın politik süreçlerine bakıldığı zaman, kolaylıkla, demokrasinin, insan hakları bağlamında ilerlemeyi isteyen sosyal gruplar için çok önemli bir talep olduğu bu süreçlerle yüz yüze gelen her hangi bir kimse tarafından bile anlaşılmaktadır. Bu politik ve sosyal isteklerden sonra, dünyada yönetimde bulunan bütün sistemler, insan hakları ve demokratik taleplerin gerektirdiği yapıcı unsurları benimsemek zorunda kalmışlardır.

Anahtar Terimler: Politika, Demokrasi, Toplum, İnsan Hakları, Orta Doğu.

The Analysis of Some social problems from the standpoint of the philosophy of the Human, Culture and Politics

Abstract

The social problems do not concern with the nature of the politics, only. It should be known also that these problems result from human and social reasons prevailing in that political surroundings. With another expression, this condition shows us definitely that we can not examine these questions in the context of the politics, only. In this meaning, our perceiving the political process depends directly on the perceiving nature of *society* consisting of the *human beings*. This article also indicates a change of mind about the political process occurring in the the Middle East after the big social disasters. Behind the political events in this geography, it must be understood that there are very crucial social and of course human problems. It must be emphasized also that the social, civil and politic development will be able to be realized until these problems are solved. While it is looked at the political processes of the developing and improving world, it is easily understood even by anyone coming face to face with these processes that the democracy is crucial demand for the social groups who want the improvement in the context of the human rights. After these political and social demands, all governing systems in the world have to adopt the constructive elements that the human rights and the democratic requisitions necessitate.

Key words: Politics, Democracy, Society, Human Rights, Middle East.

* Bu makale, 28-29 Nisan 2011 tarihlerinde İzmir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin düzenlediği "Bölgesel ve Küresel Dinamikler: Türkiye ve Yakın Çevresinin İktisadi ve Siyasi Meseleleri" konulu Uluslararası Sempozyumu'nda sunulan tebliğin gözden geçirilip genişletilerek makaleye dönüştürülmüş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Çankırı.

Giriş

Toplumsal zaman algısı, bireysel zaman algısını giderek öncelemektedir. Değişen ve daha doğrusu hızla değişen dünya geçmişten getirdiği insanlık mirasını her zaman hakkıyla değerlendirememektedir. Bu değerlendiremeyi, dünyevi ihtiraslara derin bağlılıkla yakından alakalıdır.¹ Dünyevi ihtirastlar bireysel dünyanın inşasında olduğu gibi, toplumsal dünyanın inşasında da benzer etkilere sahiptir. Eğitim sistemleri bireylerin ve pek tabii olarak toplumların bu süre gelen çıkmazlarından uzaklaşmalarına hizmet edecek kurumsal alt yapıdan ciddi anlamda yoksundur.

Siyasi olgular kendi içlerinde sadece birer siyasi olgu olarak değerlendirilmemelidir. Siyasi meseleler, tıpkı bir metnin kendi içerisinde sahip olduğu iç bağıntılarla ve pek tabii olarak iç bağlarla birlikte değerlendirilmeye çalışılmalıdır. Siyasi yapılar bu amaçla bir metnin tıpkı kendi iç yapısını inşa ederken gerçekleştirdiği özgür tasavvuru, kendi bünyelerinde taşıyarak varlık sahasına katılırlar. Bu anlamda herhangi bir siyasi olayın değerlendirilmesinde o siyasi olayın yer aldığı tarihsel ve sosyal bağlam dikkatle gözden geçirilmelidir.

Siyaset, İslam felsefesinde ameli hikmet bağlamında değerlendirilir. Bu manada, siyaset, teorik bilgilerin pratiğe aktarılması olarak görünür. Bazı çağdaş yazarlar, siyasetin bu işlevinden hareketle, siyasete, bilgi üretme yetkisi vermezler.² Bunun karşısında, bireyin ve toplumun hayat tecrübesinin kendisine bilgisel anlamda bir kazanım sağlayıp sağlayamayacağı sorunu kendini göstermektedir. Tecrübenin bilgisel anlamda bir değer ürettiği epistemik olarak kesindir. Buna dayanarak siyasetin bilgisel anlamda bir kazanım sağlayacağı çok rahatlıkla söylenebilir.

Toplumların sahip oldukları kimlikler, o toplumların içerisinde buldukları siyasi olayları etkilemede birinci derecede önemlidir. Toplumsal yapıyı, ferdi kimlikle çoğulcu kimliğin bir arada yaşamasını sağlayan karşılıklı anlayış, sosyal adalet ve sosyal dayanışma gibi temel erdemler oluşturur. Ferdi kimlik ve çoğulcu yapılar birbirini bütünleyen bir

* Bu makale, 28-29 Nisan 2011 tarihlerinde İzmir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin düzenlediği “*Bölgesel ve Küresel Dinamikler: Türkiye ve Yakın Çevresinin İktisadi ve Siyasi Meseleleri*” konulu Uluslararası Sempozyumu’nda sunulan tebliğin gözden geçirilip genişletilerek makaleye dönüştürülmüş şeklidir.

¹ Benedicte Spinoza, *İnsan Anlağının İyileştirilmesi Üzerine İnceleme*, çev.: A. Yardımlı, İdea Yay., İstanbul 1998, ss. 57-58.

² Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap-İslâm Siyasal Aklı*, çev.: Vecdi Akyüz, Kitabevi, İstanbul 2001, s. 11.

yönüyle sosyal, bir yönüyle de siyasal bir yapıyı temsil eder. Ferdi kimliğin oluşumunda en önemli kurucu güç, özgürlüktür. Bireyin sahip olduğu değerlerin ahlaki anlamda değer kazanması bu fiillerin özgür seçimle meydana getirilmesine bağlıdır. Diğer bir ifadeyle fiillerimizin ahlakiliği onların özgür iradeyle yapıyor olmasına bağlıdır.³ Öyle ki özgür irade, bireyin davranış ilkelerinin işlevselliği için zaruri olmaktadır.⁴

Bireysel Kimlik, Korku ve Özgürlük

Özgürlük, özün farkındalığı ile başlar. Özün farkına varma süreci, felsefe tarihinde derin tartışmaların kaynaklık ettiği bir sürece karşılık gelir. Özümüzün ne olduğu ya da böyle bir insanî özden bahsedilip bahsedilemeyeceği de ayrı bir tartışma konusudur. Ancak rasyonalist gelenekten hareketle, böyle bir insani özden bahsedebiliriz ve bu insani özü de “düşünen canlı” oluşturur.⁵ Düşünen canlı oluşumuz, sadece kendimizi ontolojik anlamda tanımlama sürecimizi ifade etmez, başka bireylerin de ve doğal olarak diğer varlıkların da varlıksal kimlikleri hakkında bir tanımlama yapma imkanını ifade eder. Yani kendimizi bilmemiz bir anlamda başka bir varlığı bilmemizin de temel dayanağını oluşturur. Bu ayrışma sadece varlık planının da kalmaz, bireyler sahip oldukları varlıklarını devam ettirebilmek için, toplumsal rekabetin içerisinde kendilerini bulurlar. Paylaşıcılığın değil, çoğunlukla ve bir ölçüde fitri kazanma hırsları⁶ bireyler arasında bu yarış körükleyen en önemli unsurlardan biri haline gelebilmektedir.

Özgürlük bu anlamda bireyin bireyselliğini ve daha genel anlamda insanîyetini gerçekleştirme için kurucu bir unsur olarak önümüze çıkar. İnsanın gerek birey hayatında ve gerekse toplum hayatında sahip olduğu varlığını sağlıklı bir biçimde gerçekleştirebilmesi ancak kaygılarını ve korkularını yenmekle mümkün olabilmektedir.⁷ Korkular, özün kendini ifade etmesindeki en büyük engeldir. Dolayısıyla korkuyu, özgürlüğün önündeki en büyük engel olarak da saymalıyız. Korkularla örülü bireysel ve toplumsal yaşamlar, sahibi oldukları bireysel ve toplumsal kimliklerini ifade etmede ya da varlık sahasına sokmada ciddi sorunlarla karşılaşabilecekleri unutulmamalıdır. Korku engeli bir biçimde aşılmalıdır. Ancak bu engelin, cesareti ya da kayıtsız kalmayı tavsiye ederek aşılması son derece zordur.⁸ Doğru yöntem korkuyu besleyen unsurların ortadan kaldırılması şeklinde

³ Immanuel Kant, *Ethica*, çev.: Oğuz Özgüç, Pencere Yay., İstanbul 2003, ss. 11-12.

⁴ Immanuel Kant, *Ethica*, s. 12.

⁵ Descartes, *Yöntem Üzerine Söylem*, çev.: A. Yardımlı, İdea Yay., İstanbul 1997, s. 27.

⁶ Benedicte Spinoza, *İnsan Anlaşımının İyileştirilmesi Üzerine İnceleme*, s. 58.

⁷ Bertrand Russell, *Özgürlük Yolu*, çev.: Şebnem Duran, İlya Yay., İzmir 2009, s. 186.

⁸ Bertrand Russell, *Özgürlük Yolu*, s. 186.

olmalıdır.⁹ Korkuyla şekillendirilmiş karakterler ve bu karakterlerle oluşturulmuş toplumsal yapılar, çok kritik sosyal ve siyasal süreçler meydana getirirler. Daha kısa sayılabilecek bir zaman içerisinde sosyal bir devrim, Mısır'da yaşandı. Neden bu zamana kadar beklediği ve hangi sosyal ve siyasal etmenlerden hareketle gerçekleştiği üzerinde birçok yorum ve analiz yapıldı. Ancak şu açık biçimde görünüyor ki, Mısır toplumunda, toplumsal enerji korku zulmü altında bu zamana kadar kendini şu ya da bu biçimde ifade edememiştir. Ancak fırsat bulduğu anda bütün dünya kamuoyunu da şaşırtacak derecede sosyal bir devrimin yaşanmış olması, baskı altındaki diğer Ortadoğu toplumlarına örnek teşkil edecek düzeyde, Libya'da, Yemen'de ve Suriye'de ciddi sosyal ayaklanmaların baş göstermesine yol açmıştır. Bu süreç kaçınılmaz olarak kendini ve içinde bulunduğu enerjiyi şekillendirme gücüne sahip olduğu kadar, kontrol dışı bir takım sosyal ve siyasal hadiselerin yaşanması da en az o kadar kuvvetle muhtemeldir.

Erdem ve Toplumsal Problemlerin Siyasi Çözümü

Siyaset, kendi başına erdemi yaratamaz. Siyaset karakterli bireylerin yaşadığı toplumlarda anlamlı bir yapılanma gösterir. İyi anlaşılmalıdır ki, toplumun, yaşanan cemiyetin temiz bir kimlikle ulusal ya da uluslar arası arenada hak ettiği payeyi alabilmesi ancak ve ancak bireysel fedakârlıkların gösterilebilmesiyle mümkün olabilecektir. Hiçbir düşünce ya da hiçbir akım, ferdin kendi sorumluluğunu icra etmeden huzurlu bir topluma, temiz bir siyasete varacağını iddia edemez. Özgürlüğün kıymeti, fertte böyle bir sorumluluğu yaratabilmesinden kaynaklanmaktadır. Her şeyin bir bedeli olduğu gibi, özgürlüğün de bir bedeli vardır. O bedel de, sorumluluktur. Sorumluluğun kaynağı ise vicdandır. Bu tarz ahlaki sorumluluklarını yitirmiş bireylerin ve toplumların oluşturacağı siyasi yapının ahlakla evrensel değer kuramları ile her hangi bir alakası olamaz. Menfaatin hayata değer olarak yansıdığı toplumlarda, Machiavellici devlet ve siyaset algısının egemen olmasından başka çıkar yol olmayacağı açıktır. Bu manada ilkelerin değil de, menfaatlerin ve amaca götürecek bütün araçların mübah sayıldığı bir siyasal platformun kendini ikame etmesinin kaçınılmaz hale geleceği açıktır.¹⁰

Evet, siyaset, bir yönüyle çözüm üretme sanatıdır. Yaşayan ve hızla değişen bir dünyada bu tarz bir siyasi çabanın olması kadar toplumsal işlevselliği artıran bir durum olamaz. Ancak yapılacak çözümlerin değerini, kendi yaratan bir anlayışla ortaya çıkması, çözüm namıyla ortaya koyulan

⁹ Bertrand Russell, *Özgürlük Yolu*, s. 186.

¹⁰ William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, çev.: İsmet Özel, Şule Yay., İstanbul 1996, ss. 137-138.

yaklaşımların meşruluğunu tartışmaya açacaktır. Çözüm üretme mahareti çözümün kendisi ile evrensel erdemler arasında ortaya koyulacak uyumla kendini hissettirecektir. Siyaset bilimi, bir sosyal bilim çalışmasıdır. Sosyal bilim çalışması olması hasebiyle, beşer unsurunun devreye girdiği ve ortaya koyulan tespitlerin ve buna dayalı olarak yapılacak çözümlerin matematiksel bir kesinlikten uzak olacağı izahtan varestedir. Bu bilinçten hareketle siyasal hadiseleri tek bir sebeple izah etmeye kalkışmamak sosyal bilimlerin doğasına daha uygun bilimsel bir tavır olacaktır.¹¹ Hayatın bu çok boyutluluğu problemleri çözmede sıkıntılı süreçlere bizleri sürüklese de beri taraftan farklılıkların toplumsal bir zenginlik olarak algılanmasının insan doğasıyla daha uyumlu olacağı da rahatlıkla algılanabilir.

Siyasi olaylara yön veren temel etmen, siyasetin konusu olan insandır. İnsan doğasına ilişkin tespitler farklılaştıkça siyaset anlayışları da farklılaşmaktadır. Bu nokta da dikkat edilmesi gereken şey, insan doğasına ilişkin aşırı uçlu değerlendirmelerin yapılmamasıdır.¹² Machiavellici zihniyet, insan doğasını tamamen karamsar nitelikte bir yapıyla sunar. Bu doğa, insani olmanın ötesinde vahşi canavarları andıran bir görünümle karşımıza çıkar. İnsanı bu biçimde algılayan bir siyaset teorisyeninin insanı yönetme için koyacağı kuralların ya da hayata dair yapacağı açıklamaların temele aldığı insan algısını yansıtacağı açıktır. Bu algılamalarda görünen o ki, vahşi varlık olan insanı, çok sert kanunlarla onu yönetme gibi, bir yönetim espirisi esas alınmaktadır. Ama şurası iyi bilinmelidir ki, kanunlar ve yapılacak yasalar belki kişinin fert olarak suç işlemesini önleyebilir ama onun ahlaken gelişmesini katkıda bulunamaz.¹³ Erdem sahibi, ahlak sahibi bir fert arzulanıyorsa, ahlaki yüceliği esas alan uygulamalar devreye sokulursa ve bu yaklaşımlar yasalar tarafından istenen sorumluluk duygusu ile desteklenirse, arzulanan fert ve toplum yapısı inşa edilmiş olacaktır.¹⁴

Günümüzün siyaset algısı ve siyaset felsefeleri objektif değil, ideolojik bir yapılanma içerisindedir. Siyasi olaylar da bu ideolojinin bir yansıması olarak toplumsal arenada kendine yer bulmaktadır. Buradan doğrudan kastettiğimiz olgu, sekülerizmdir. Sekülerizm kavramı dünyevileşmeyi ifade etmektedir. Dünyevileşme olgusu, dini, problemli varlık olarak gördü. Ortaçağ hıristiyan dünyasını dikkate alarak konuşacak olursak, özellikle Katolik dünya, insanları din adına istismar eden ve Tanrı adına ve onun teolojik gücünü istismar eden bir mantıkla insanları dinden soğutabilmiştir. Hıristiyanlık gibi bir yapılanma karşısında insanlar, çok açık söylemek gerekirse, seküler de olur, ateist de olur. Günümüzde yaşanan

¹¹ William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s. 143.

¹² William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s. 143.

¹³ Konfüçyüs, *Söyleşimler*, çev.: İsmail Akyıldız, Gün Yay., İstanbul 1988, s. 26.

¹⁴ Konfüçyüs, *Söyleşimler*, s. 26.

sosyal ve siyasal hadiselerin içeriğini dini ve sekülerizmi hesaba katmadan açıklamamız son derece zordur.

Türkiye’de, Din, Sivilleşme ve Askeri Vesayet

Türkiye’nin kuruluşundan bugüne kadar, yaşanan siyasi ve sosyal olaylar bütününe bakıldığında devlet ya din karşısında kendini tanımlama ihtiyacı gütmüş ya da dini konu ya da konuları şu ya da bu biçimde konuşma gereği duymadan kendisiyle yüzleşmeyi bir türlü objektif biçimde ifade etme imkanına kavuşmamıştır. Bu sorun kendini etnik kimlik konusunda da böyle göstermiştir. Türklük dışındaki diğer bütün etnik kimlikler, ya yasaklanmış¹⁵ ya da, Türk kimliği özelinde eritmeye çalışılmıştır. Türk milliyetçiliği bu bağlamda sadece etnik bir yapılanmayı ifade etmez. O aynı zamanda dinin toplumda üstlendiği fonksiyonu icra etmek üzere bir yapılanma içerisine de sokulmuştur. Bu manada bilinmelidir ki, Osmanlı’daki ümmetçi anlayışın, Türkiye Cumhuriyeti özelinde milliyetçiliğe dönüşmesi laik dünya tasavvurunun karakteristik yapılarından birini temsil etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin fert ve toplum projesi laik, seküler anlayışa oturtulmuştur. Öyle ki devletin din eğitime verdiği destek de dahi, bu anlayışın korunmasına azami derecede dikkat edilmiştir.¹⁶ Dinin asırlardır bu topraklara yapmış olduğu hizmet ya görmezlikten gelinmiş ya da suskunlukla geçiştirilmiştir. Hatta, tanzimattan bu yana, hem bazı Osmanlı aydınları ve bazı cumhuriyet aydınları dinin terakkiye mani olduğu fikrini dile getirmekten ve sözde aydınlık sorumluluğunu icra etmekten geri durmamışlardır. Gerek, tanzimat aydını ve gerekse cumhuriyet aydını dinle dindar arasında yapılması gereken ayrımı kimi zaman bilerek ve kasıtlı olarak ve kimi zamanda bilmeyerek yapmaktan imtina etti. Ama sonuç değişmedi. Yani, dinin ilerlemeye engel teşkil ettiği görüşü ileri sürüldü. Oysa hiçbir Kur’an ayeti, bilginin, ilerlemenin durmasını değil, fert ve toplum hayatında her zaman için neşvu nema bulmasını istemiş ve bu konuda teşvik edici olmuştur.¹⁷ Evet, bazı kimseler hayata dair kendi ufuksuzluklarını dindarlık ve sofuluk adı altında insanlara aktarabilmişlerdir. Doğrudan bu tarz bir yanlış temsilden ilk etapta zarar gören, sapla samanı ayırt etmekte güçlük çeken zihinlerdir. Din istismarının tarih boyunca olduğu ve olmaya da devam edeceği noktasında en ufak bir şüphe duyulmamalıdır. Tarihte ve özellikle Emeviler döneminde dinin

¹⁵ Hugh Poulton, “The Turkish State and Democracy” *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, vol.: XXXIV, no.1, January-March 1999, p.48.

¹⁶ Hugh Poulton, “The Turkish State and Democracy” *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, p. 50.

¹⁷ Ankebut, 29/43; Zümer, 39/9.

toplumdaki gücü, insanların hak ve hukukunu ellerinden almak için ciddi biçimde istismar edilmiştir.

Yasa koyucular yani yönetici kesim, şu ya da bu biçimde halkın vebalini üzerlerine almış kimselerdir. Ancak görünen o ki alınan bu vebal ve sorumluluk çoğu zaman halkın maddi ve manevi refahına değil de, iktidara ister demokratik isterse anti demokratik yollarla gelsin fark etmez, her halükarda oligarşik ve hiyerarşik bir menfaat şebekesi kendisini ikame edebilmiştir. Anti demokratik yollarla iktidarı ele geçirmiş kesimleri, halkın iktidardan uzaklaştırması, Mısır, Suriye, Libya, Irak örneklerinde olduğu gibi, oldukça uzun zaman ve bedeli çok ağır olacak biçimde gerçekleşebilmektedir. Demokratik yollarla iktidara gelmiş olanların ise uzun bir zaman diliminde uzaklaştırılmaları söz konusu olmadığı gibi, neticede ortaya çıkacak maddi ve manevi zararlarda çok fazla olmamaktadır.

Türkiye özelinde durum, sanırım, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız siyasi düzlemin her ikisine de uyan bir profile sahiptir. Hem askeri darbelerin ve hem de siyasi oligarşinin boyunduruğu altında hem yönetim krizi yaşanmış ve hem de bireysel ve sosyal krizlere yol açan sivil toplum üzerine ağır baskılar ortaya çıkmıştır.¹⁸Bu krizlerin toplum tarafından fark edilişi, sahip olunan paraların sessiz sedasız kaybolup gitmesinden sonra anlaşılabilmiştir. Yani, toplum bu kadar kapitalist bir mantıkla yönetildikten sonra, insanların hayata verecekleri reflekslerinde bu bağlamda olması kadar doğal bir şeyin olmayacağı açıktır. Ama açık olan bir şey daha var ki, her hangi bir şeyin, doğal olması o durumun doğru olduğu anlamına gelmez. Kişiler ve toplumlar, kendi hayat algılarını, maddi kazanım ya da kaybetmeleri üzerinden vermeye çalışacak olursa, onların bireysel ve toplumsal kimliklerinin manevi çatısının nasıl ikame edileceği derin bir soru olarak önümüzde durmaktadır.

İlkeler, Menfaatler ve İdeolojiler

Tarih boyunca olduğu gibi ve özellikle çağımızda her ne kadar ideolojik anlamda kutuplaşmanın o kadar derin bir sorun olarak önümüze çıkması söz konusu olamasa da, yaşadığımız toplumda, birçok meselenin ve bunlar içerisinde özellikle siyasi olayların ideolojik kompartümanlarla önümüze çıkması artık her gün yaşamış olduğumuz sıradan hadiselerden biridir. İdeolojiler subjektif tarafı ağır basan içeriklere sahiplerdir. Böyle olması hasebiyle, hem indi değerlendirmelerden ve hem de duygusalılıklardan fazlasıyla beslenir. Öznel değerlendirmeler ve bu

¹⁸ Anna J. Secor and John O'loughlin, "Social and Political Trust in Istanbul and Moscow: A Comparative Analysis of Individual and Neighbourhood Effects", *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, Vol. 30, No. 1, Mar.,2005, p. 71.

bağlamda gelişen ideolojik yaklaşımlar, toplum nezdinde nihai anlamda ortadan kaldırılamazlar. Ancak asgariye çekilebilirler. Asgariye çekilebilme de, öne çıkan en önemli faktör ya da diğer bir ifadeyle, bu asgariliği gerçekleştirme de bizlere destek sağlayabilecek en yetkin kaynak, ilkelerle hareket eden siyasi anlayışlar olabilecektir.

Siyasi yapılanmalara rengini veren önemli değil, en önemli nirengi noktası ilkelerle menfaatler arasında yapılacak ferasetli ayırmadan geçmektedir. Aslında sadece siyasi meselelerde değil, hayatın bütününde ilkelerin mi tarafındayız, yoksa menfaatlerin mi tarafındayız bunu çok açık biçimde yaşayarak görmekteyiz. Türkiye'nin ve Ortadoğu'nun son yirmi yılda yaşamış olduğu siyasi süreçler, özellikle toplumun temiz toplum, temiz siyaset anlayışı etrafında işlenmeye çalışılmıştır. Toplum kendi içerisinde başta insan hakları ve demokratik değerler olmak üzere, bir temizlenmeye ve yapılanmaya girdiğinde, böyle bir yapılanma toplumsallık ve toplumsallaşma kalitesini artırdığı gibi, siyasallık ve siyasallaşma kalitesini de artırabilmektedir. Bu kalitede görünen artış, bireylerin tamamen maddi kaygılardan uzak, insani kalitede gösterecekleri bir atılımın, bir manevi yücelişin neticesinde gerçekleşebiliyor olmalıdır. Bu durum, ekonomik refahın insanlara kazandıracığı bir takım kazanımların sonucunda ortaya çıkan bireysel ve toplumsal zenginlikler olmamalıdır. Yani ekonomik kaygılar ve zenginlikler bizdeki insanlık kalitesinin artışına hizmet etmemelidir. Tersine, insani kalitedeki artış beraberinde, ekonomik kazanımları getirebilmelidir. Ekonomi bu anlamda bir alt yapı olarak kişilerin insani değerlerinin yücelmesine belirleyici etki olarak¹⁹ sunulmamalıdır. Zira böyle bir anlayış sunulursa, ekonomi ile gelen insani değerler, ekonominin gidişi ile de zayıflayacak ve hatta yok olabilecektir. Ama insani temelli yüceliş, ekonominin gidişi ile de gitmeyecek, aksine bireysel ve toplumsal kaliteye hizmet edebilecektir.

Türk Modernleşmesi ve Siyâsî Talepler

Türk siyasi hayatı, yani siyasallaşma süreci Türk toplumunun modernleşme süreci ile de yakından alakalı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşkusuz burada modernleşme olgusunun sadece cumhuriyet dönemi ile alakalı olarak görülmesi, ciddi anlama hatalarına yol açacağı iyi bilinmelidir. Bu manada imparatorluğun son yıllarında yaşanan anayasal sürece ilişkin siyasal tecrübeler, demokrasinin cumhuriyet öncesi döneme kadar uzanan köklerinin olduğunun ayrı bir göstergesi olarak görülmelidir.²⁰

¹⁹ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap-İslâm Siyasal Aklı*, s. 26.

²⁰ C. H. Dodd, "The Development of Turkish Democracy", *British Journal of Middle Eastern Studies*, vol.: 19, No. 1, 1992, p. 16. İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, Timaş Yay., İstanbul 2009, ss. 67-68.

Ancak bu tarz bir modernleşmenin batılı dünya görüşüne adapte olmadan öte, reel durumun bir zorlaması olduğu fark edilmelidir.²¹ Evet reel durumun bir zorlaması olduğu bilindiği kadar, insan haklarının öne çıkmasını ilke edinmiş olması itibari ile demokratik değerlerin evrensel bir değer olduğu da iyice anlaşılmalıdır.²² Nitekim, modernleşme, askeri alanda olduğu kadar, sivil hayatta da özellikle Tanzimatla, birinci ve ikinci meşrutiyetlerle Osmanlı döneminde yıkılmaya yüz tutmuş imparatorluğun ihya çabaları olarak kendini göstermektedir.²³ Bu tür reformist düzenlemeler, siyasi kimliğin oluşmasına hizmet etmiştir. Siyasi kimliğin oluşması da, bu manada bireysel ruhun devreye sokulmasıyla, toplumsal değişimde hayati derecede etkileyici olmuştur. Modernleşme sürecinde Abdulhamid döneminde bile, Fatih, Beyazıt ve Süleymaniye medreselerinde dini tahsil gören öğrencilerin demokratik taleplerle ayaklanarak meşrutiyeti istemesi,²⁴ siyasi kimliğin bireyler tarafından ne derecede arzulanır olduğunu göstermektedir. Daha öte de bunun karşısında, güçlü olan demokratik taleplerle kamuoyuna çıkan insanlar, padişahın tahtan indirilmesini dahi isteyebilmektedir.²⁵ Bu tür taleplerin, Kur'an'dan yapılan alıntılarla desteklenmesi de²⁶ bireylerin siyasi ve toplumsal kimliğini oluşturma da zihni arka planlarının nerelerden beslendiğini ortaya koyması bakımından manidardır.

Bu tarz bir modernleşmeyi kendi özellerinde ağır ağır yaşamaya çalışan Arap halklarının en önemli problem olarak karşılarında yönetim krizini buluyor olmaları özellikle kendi coğrafyamız açısından problemlerimizin dayanak noktasının nerede durduğunu görebilmemiz açısından dikkate değer bir önem taşımaktadır. Türkiye'de dahil olmak üzere son elli altmış yıl içerisinde yaşanan siyasi olayların arka planında yönetimin kim tarafından ve nasıl olacağı konusunda yaşanıyor olması, bu coğrafyanın kendi öz iradesini daha siyasallaştıramadığının açık bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de dahil olmak üzere Ortadoğu halklarının yönetimlerine şu ya da bu biçimde dıştan yapılan müdahalelerin olduğu artık bilinen bir durum olarak kendini göstermektedir. Ancak şurası çok iyi bilinmelidir ki, dış müdahalelerin yönetimde ağırlıkları tamamen iç bünyenin yani halkların kendilerini idare etme iktidarlarının aktifliğiyle doğrudan orantılı olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi bünyenin

²¹ İlber Ortaylı, *Tarihimiz ve Biz*, Timaş Yay., İstanbul 2011, s. 100.

²² C. H. Dodd, "The Development of Turkish Democracy", *British Journal of Middle Eastern Studies*, p. 16.

²³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev.: Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yay., Ankara 2008, ss. 246-264.

²⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, ss. 219-221.

²⁵ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 221.

²⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 221.

kendi içinde sıkıca organize olmuş yapısının kendi karakterini siyasal platformda güçlü bir biçimde göstermesi, dahili ya da harici müdahalelerin işlevselliğini büyük ölçüde azaltacaktır. Bugün, Orta doğu halklarının bu manada gösteriyor oldukları siyasal irade iyi okunmalı ve değerlendirilebilmelidir.

İnsan unsurunun felsefi sistemler içerisinde kazanmış olduğu rol, kendini doğrudan hem ekonomik ve hem de siyasal sistemler içerisinde yansıtmakta gecikmemiştir. Siyasal ve ekonomik yapılar, bu manada, felsefi arka planlara sahip olduğu gibi, felsefi dünya görüşleri de kendilerine ekonomik ve siyasal yapılar yaratarak dünya görüşünün üç temel ayağını vücuda getirmişlerdir.²⁷ Bir dünya görüşünün bu üç ayak üzerine inşa edilmesi, ekonomi ile siyaset, siyaset ile felsefe ve felsefe ile de ekonomi arasında bir korelasyonun var olduğuna zımnen dikkat çekmektedir. Bu üç temel kavram arasında, böylesi bir organik ilişkinin varlığının bilincinde olmak, ekonomiyi siyasetle, siyaseti de felsefe ile birlikte anlamamıza yardımcı olacaktır. Dünya görüşleri, bir toplumun ya da medeniyetinin tarih içerisinde göstermiş oldukları ortak hafızanın bir görünümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir anlamda dünya görüşleri yaşanan tabii ve beşeri bütün oluşumlara verilen tepkilerin değer sıkalasını vermesi bakımından toplumların reflekslerini ölçen bir kriter özelliği taşır.

Toplumsal Sözleşme ve Siyasal Varlık Olarak Birey

Toplumsal sözleşme olgusu, günümüzde daha çok sivil toplum problemi etrafında işlenmeye çalışılmaktadır. Sivil toplumun demokratik yapıların vaz geçilmez bir aracı olarak görülmesi özne anlayışlarının artık özneler arası rasyonel bir iletişim ağına dönüşmesini teklif eden ve bunun da toplumsal yapıların genetiğinde var olan bir özellik olmasına dikkat çeken Habermasçı yaklaşımla daha ilginç bir hal alacağı rahatlıkla söylenebilir.²⁸ Rasyonel argümantasyona dayalı iletişimsel fiili teklif eden Habermas, insanın sosyal yaşamında aslında demokrat insan olarak varlık sahnesini çıktığını öne sürerek²⁹ kendinden önceki başta Kant olmak üzere onu takip eden filozofların özne anlayışlarını tenkide tabi tutar.³⁰ Toplumsal sözleşme fikrini bir de Habermasçı özneler arası iletişim bağlamında ele aldığımızda toplumsal yapı içerisindeki insan problemini çözümlemede alternatif yolların çıkabileceğini varsayabiliriz.

²⁷ Rıza Zelyut, *Muaviye'den Erbakan'a Din ve Siyaset*, Yön Yay., İstanbul 1996, s. 9.

²⁸ Bent Flyvbjerg, "Habermas and Foucault: Thinkers for Civil Society?", *The British Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 2 (Jun., 1998), p. 212.

²⁹ Bent Flyvbjerg, "Habermas and Foucault: Thinkers for Civil Society?", p. 212.

³⁰ Bent Flyvbjerg, "Habermas and Foucault: Thinkers for Civil Society?", p. 211.

Siyasi meselelerin ve beri taraftan toplumsal meselelerin insan problemi etrafında değil de, insanı toplum içerisinde eriterek, toplumsal problem olarak anlamaya çalışmak insanı sırf toplumsal bir varlık nezdine indirgeme gibi temel bir algılama hatasına götürmektedir. İnsanın toplumsal bir varlık olduğu kadim hikmet kitaplarından bu tarafa kabul edilen bir durumdur. Ancak insanın, toplum namına sahip olduğu her varlık değeri kurgulanmaya da çalışılmamalıdır. Batı tarihinde yazılan toplumsal sözleşmelerin önemli bir kısmı insanlık kıyımının sonucunda kaleme alınmış çalışmalardır. İnsanın doğası itibariyle kötü olduğunu söyleyen T. Hobbes, bu arka plan etkisinde bir sosyal sözleşme yapma isteğindedir.³¹ İnsanın toplumsal güvenliğini ve barışını ancak kendini her türlü konuda otorite kabul edebileceği birinin hakimiyetine bırakarak sağlayabileceği görüşündedir.³² Bu otorite ki ancak kendi meşrutiyetini bağlılarının yaşamsal değerlerine bir zarar gelmediğinde gerçekleştirebilecektir.³³ Bu otoriteye T. Hobbes tarafından verilen anlam, toplum üzerinde bir tür tanrısal güce sahip varlık imajını yaratmaktadır. Söz konusu bu güce sahip olan varlığın, her hangi bir milli kilise üzerinde sahip olduğu otorite ile birlikte, ordunun nihai komutanı, hukukun ve kutsal metnin nihai yorumcusu olarak görülmesi,³⁴ bu güce kutsallık katan temel parametreler olarak önümüze çıkmaktadır. Bireyin toplumsal yararın karşısında eritilmesi yani toplumsal barışın ve güvenliğin gerçekleşebilmesi için bireylerin bir araya gelerek uzlaşım sağlanmış bir metin etrafında birleşmelerini ve bununda kutsallık seviyesine yükseltilmiş bir idarecinin hakimiyetinde gerçekleşmesini talep etme, toplumsallık olgusundan tekrar birey olgusuna geçilmesini gündeme getirmiş olmaktadır.

Bu noktaya kadar siyasi meselelerin değerlendirilişinde insan probleminin toplumsal problem karşısında eritilmeye çalışılmasının insan probleminin çözümüne katkıda bulunmadığı, aksine, T. Hobbes örneğinde olduğu gibi, toplumsallık olgusunun beri taraftan kendini bireysellik karşısında biçimlendirme gereğini hissetmeyle neticelenmesi, her halükarda insan probleminin başlangıç ve son itibariyle kendini aktif halde tuttuğunu göstermiş olmaktadır. Bu anlamda siyasi olaylara bireysel müdahalelerin aktif halde şekillendirici bir işlevle katkıda bulunması isteniyorsa, yapılacak şey insanın insani varlık alanının geniş tutulmasıyla ve bunun toplumsallık derdiyle ya da toplumsal maslahat veya kamu yararı gibi çok da etrafı net çizgilerle çizilemeyen terimlerle önu engellenmeye çalışılmamalıdır. Siyasi

³¹ Brian Duignan (edit.), *Modern Philosophy: From 1500 CE To The Present*, Britannica Educational Publishing in Association with Rosen Educational Services, New York 2011, p. 47.

³² Brian Duignan, *Modern Philosophy: From 1500 CE To The Present*, p. 47.

³³ Brian Duignan, *Modern Philosophy: From 1500 CE To The Present*, p. 87.

³⁴ Brian Duignan, *Modern Philosophy: From 1500 CE To The Present*, p. 87.

meselelerin çözülmesinde bu anlamda unutulmuş varlık olarak insanın varlık kalitesinin ikame edilmeye çalışılması, hem ontolojik ve epistemolojik ve hem de sosyo politik anlamda insanın değerinin farkına varılmasına ciddi anlamda hizmet edeceği dikkatlerden kaçmamalıdır. İnsanı ontolojik, epistemolojik ve sosyo politik anlamda anlamaya çalışmak da, insanın bütünsel kavrayışına vazgeçilmez önemde katkı sağlayacağı iyi bilinmelidir. İnsanı bu manada ele almaya çalışan kadim hikmet geleneğinden tutunuz da çağdaş ve özellikle egzistansiyel anlamda insan sorunu ile ilgilenen çalışmalardan da mümkün mertebe istifade edilmelidir.

Siyasetin aktif öznesi insan olduğu gibi pasif öznesi de insandır. Bu manada her iki halde de insan siyaset yapan bir varlık olarak karşımıza çıkar. İnsanın siyaset yapan bir varlık olmasından da genelde özellikle günlük kullanımları itibariyle çıkar bağlamında yapılan kavgalar da hatıra gelir. Siyasetin doğasını tanımaya başladıkça insanın doğasını da daha net çizgilerle tanıma imkanına sahip olacağız. Siyasete top yekun olarak insani güçlerin bir araya gelmiş biçimi gözüyle bakabiliriz. Bu güçler siyasetin aktörleri olma babında müspet ya da menfi olabilirler. Siyaset felsefesi üzerine kaleme alınmış kitaplar, siyaseti toplum düzeninin adil biçimde işlemeyle alakalı bir yapı üzerine oturturlar. Çünkü toplum dediğimiz olgunun sosyal manada vücut bulabilmesi ancak organize olmuş bireylerin bir araya gelmesi ile mümkün olabilir. Bireylerin de organize olabilmede gösterecekleri kalite sosyallik şuuru olan eğilimleri ile artıp eksilebilir. Sivil toplumun gelişmiş olduğu toplumsal yapılarda bu sosyal kalitenin artarak devam edeceği iyi bilinmelidir. Ancak Türkiye gibi etnik ve dini temelde sivillığın önüne engel çıkaran devlet yapısının bu oluşumun önünde ciddi engeller oluşturacağı muhakkaktır.³⁵

Bu manada bireye yapılacak yatırımlar, toplumsal düzenin inşasında karşımıza çıkacak değerler olarak anlaşılabilir. Eğitimin iyi bir sosyal ve siyasal yapının oluşmasında aktif rol olacağı da hesaba katılmalıdır. Sosyal ve siyasal yapıların düzenli biçimde işleyebilmesi de hiç kuşku yok ki yasal bir sözleşme etrafında bir araya gelmekle mümkün olabilir. İnsanların gerek bireysel ve gerekse kamusal yaşamda sorumlu birer varlık olabilmeleri de söz konusu bu yasallık etrafında şekillenir. Yani bireylerin sosyal ve siyasal reflekslerinin olgunluğu, hukukun gölgesinde işlevsel hale geldiğinde ancak toplumsal bir kalkınmışlıktan söz edilebilir. Sosyalleşme dediğimiz olgu da toplumsal platformda kendini eşit düzeyde gösteremez. Bu farklılığın oluşmasında toplumsal sınıfların etkisi büyüktür. Toplumsal sınıflarda kendi ölçeklerinde bu farklılaşmaya etki ederler. Toplumsal sınıfların oluşmasında ise tek bir aktörün devrede olduğunu söyleyebilmek

³⁵ Hugh Poulton, "The Turkish State and Democracy" *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, p. 55.

oldukça zordur. Marksçı geleneğin aksine, toplumsal sınıfların ya da sosyalleşmenin tabanında insani bir özün varlığına dikkat çeken yaklaşımların indirgemecilikten uzak, daha kuşatıcı bir perspektifi kendilerine usul edindiklerini söyleyebiliriz. Burada insani özden insanın tabiatı gereği sosyal bir varlık oluşu kastedilmektedir.³⁶ Aristo'dan başlayarak İslam felsefesinin de önemli bir kısmını içine alacak şekilde ortaya çıkan düşünce geleneğinde insanın sosyal bir varlık oluşu üzerinde durulmuştur. Öyle ki Aristo hayvan ya da Tanrı'nın ancak toplumsal hayat içinde bir yeri olamayacağını ifade ederek insanın sosyalliğinin ne derecede şiddetli bir içeriğe sahip olduğunun altını çizmek ister.³⁷

Sosyalleşme, Rasyonalite ve İktidar Türleri

İster Türkiye ölçeğinde olsun, ister diğer coğrafyalar nezdinde olsun sosyalleşme sorunu bireyin hem cinsleriyle eylem planında bir araya geldiği bir aktivite olarak karşımıza çıkar. Oysa bireyin sosyalleşmesinin ilk adımı, davranışa dönük ya da bir arada yaşama biçiminde kendini gösteren etrafı kabataslak çizilmiş bir sosyalleşme olgusundan öte insanın insan oluşunu çokça ifade eden bir özün hesaba katılmasıyla ele alınması daha doğru olacaktır. Bu manada sosyalleşme probleminin bir dil ve diyalog problemi ile kendini bize ifade ettiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Yaşanan siyasal ve sosyal problemlerin özünde de sosyalleşmenin ilk adımı olan dilsel zeminin bireyler arasında kendini ihya etmemesinin tesiri büyüktür. Sosyalleşebilmek için önce bireyleşebilmek gereklidir. Yani, bireylik ya da birey olma toplumsal katmanın oluşmasında bir ön şarttır. Birey olma ise kişinin İslam felsefesinin özellikle başat biçimde vurguladığı manada bir *en-nefs*³⁸ unsuruna sahip olması kaçınılmaz olarak önümüzde durmaktadır. İnsani nefsin *en-natıka* bağlamında rasyonel tarafı öne çıkarılarak ele alınması da bireyin yada nefsin hangi bağlam içerisinde kendisine yer verileceğini göstermesi bakımından manidardır.³⁹

Gerek Aristo'da, gerek İbn Sînâ'da ve gerekse bir metodolojik plana kaynaklık edecek düzeyde benlik şuurunun sistemleştirdiği Descartes'da, rasyonellik olgusu benliğin kendini bilme sürecine eklenerek kadim bilgelikle çıkarımsal aklın birlikteliği bu bağlamda tekrar kendini ortaya koymaktadır. Bireysel şuurun kurucu gücü rasyonalite, bireysel kimliğini var etmede teorik aklın işlevselliklerinden istifâ eder. Dil dediğimiz olguyu

³⁶ David Ross, *Aristoteles*, çev.: Ahmet Arslan ve diğerleri., Kabcacı Yay., İstanbul 2002, s. 278.

³⁷ William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s. 33.

³⁸ Ebû Alî İbn Sînâ, *Kitâbu'n-Necât*, düz. ve takd.: Macit Fahri, Menşûrâtü Dâri'l-Âfâki'l-Cedîde-Beyrut, ts., s. 202.

³⁹ Ebû Alî İbn Sînâ, *Kitâbu'n-Necât*, s. 202.

da teorik aklın işlevselliğinin dışı vurumu olarak kabaca ifade edebiliriz. Dil, sahip olduğu kelime yapısı ve söz dizimi itibariyle de milletler arasında çeşitlilik gösterir. Bu manada her dilin sahip olduğu özellikler, o dilin kimliğini ve pek tabii olarak da genetiğini oluşturduğu söylenebilir. Rasyonel sürecin bireye kişiselliğini oluşturmada kurucu anlamda katkı sağladığı çok açık olarak söylenebilir. Rasyonelliğin ya da düşünselliğin bireyin bireyselliğine yaptığı katkının eş düzeyde sosyalleşmesine de katkı sağlayacağı dikkatlerden kaçmamalıdır.

O halde sosyalleşmenin ilk adımı olan dil bireyselliğinin özünü oluşturan rasyonel boyutlarla birlikte toplumsal katılımı gerçekleştirmede bireyle toplum arasında yapısal bir görev üstlenmektedir. Doğal olarak dilin bu yapısal işlevi, sosyal ve siyasal meselelerin hangi bağlam üzerinden ele alınması gerekeceği noktasında da önemli ip uçları vermektedir. Buradan hareketle sosyal sorunların tek başına birer sosyal problem olmaktan öte, dil bilimsel ve epistemik birer sorun olarak karşımıza çıkması ilginçtir. Problematik düzeyde zihinsel dünyanın bireysellekle, bireysel dünyanın dilsel bağlamla ve dilsel bağlamın da sosyal realite ile yakın teması Aristocu toplumsal yaklaşımın organizmacı yönünü göstermesi bakımından manidardır.⁴⁰ Ancak Türkiye gerçeği şunu çok açık biçimde ortaya koymuştur ki, var olan toplumla yönetici kesim arasında organizmacı anlamda bir birliktelikten ziyade hele hele son dönemlere kadar açık bir yöneten ile yönetilen arasında giderilemez perde arakası bir yönetici iktidarın egemenliği söz konusu olmuştur. Tarih içerisinde iktidar türlerinin kendini nasıl gösterdiği üzerine akıcı ve aydınlatıcı bir üslupla kafa yoran B. Russell iktidarın kendini tarih sahnesinde üç biçimde gösterdiğini vurgular. Bu iktidarlara, ya beden üzerine yapılacak bir güç kullanımla ya kandırma ve belli bir yöne yöneltme aracı olarak ödül ya da ceza vermekle ya da düşünceleri etkileyerek olabilmektedir.⁴¹ Bunlardan başka bir iktidar türünü daha izaha çalışan Russell, bu iktidarın perde arkasından bir takım gizli manipülasyonlar yaparak yönetimi ele geçirmekle fertler üzerinde baskı kurma biçiminde kendini ortaya koymaktadır.⁴² Türk siyasi hayatında yaşanan bir takım temel sıkıntıların arkasında yukarıda zikredilen iktidar biçimlerinden daha fazla ve daha yaralayıcı biçimde perde arkasından kurgulanan oyunlarla ortaya çıkan iktidar biçiminin var olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Perde arkasından idare etme yöntemini kullanan iktidar biçimleri, sadece bu iktidarın kendilerine sağlayacağı imkanlardan istifade etmiyorlar, diğer iktidar biçimlerinden de yararlanmaktalar. Özellikle, kandırma yolu ve

⁴⁰ William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, ss. 32-33.

⁴¹ Bertrand Russell, *İktidar-Yeni Bir Toplum Analizi*, çev.: Göksel Zeybek, İlya Yay., İzmir 2004, s. 30.

⁴² Bertrand Russell, *İktidar-Yeni Bir Toplum Analizi*, ss. 43-44.

düşünceleri etkileme amaçlı olarak propaganda sıkça kullanılmaktadır. Bunun tersi de mümkündür. Yani, diğer iktidar türleri de perde arkası iktidar türünden istifade edebilmekte, birbirleriyle eş zamanlı olarak aktif hale gelebilmektedirler. İnsanlığın siyasi tecrübesinin, bu tarz iktidarlardan tamamıyla beri olduğunu söyleyebilmek oldukça zordur. Her siyasi hükümet tabiatı gereği bir iktidarı elinde bulundurur. Bu iktidar türlerinin koalisyon ya da tek başına icra makamı olması sırasında ortaya çıkacak iktidar biçimlerinin de farklılık arz edeceği dikkate alınmalıdır. Koalisyon tarzı hükümet biçimlerinde yönetime müdahil farklı tarafların olması söz konusu iktidar oyunlarının daha fazla oynanabilmesine imkan tanımaktadır. Çünkü bu tarz sistem dışı ya da düzen dışı yapılanmalar mevcut idari sistemin olması gereken işleyişinin sekteye uğraması sonucunda olabilecek oluşumlar olarak değerlendirilmesinde yarar vardır. Ancak anayasal sistemle dahi yönetimi meşru yollarla kazanmış ve büyük çoğunluğu elinde bulunduran iktidar sahiplerinin bile hali hazırda yönetimi ele alış biçimlerinde görülebilecek ciddi sıkıntılar Aristo tarafından yoksulların yönetimi olan demokratik rejimle sonuçlanacağını söylemektedir.⁴³

Yeni Anayasa Çalışmaları ve Toplumsal İrade

Anayasa çalışmalarının bir çok sorunla birlikte götürülmeye çalışıldığı şu günlerde özelde toplum olarak güç merkezli bir anayasal metnin gölgesi altında otuz yıl gibi bir süre sivil anlayış ciddi rahatsızlıklara muhatap olmuştur. Bu döneme güç merkezli bir anlayışın hakim olmasından kastedilen, hiç şüphesiz, askeri vesayetın toplum üzerinde yaratmış olduğu travmatik baskıdır. Güç olgusu bu manada hukuku askıya alan ya da diğer bir ifadeyle devre dışı bırakan bir manayı kendi muhteviyatında barındırdığı açıktır. Özellikle son yirmi yıldır, hukukun üstünlüğüne mi yoksa üstünlerin hukukuna mı onay verilmesi gerektiği noktasında toplumun net bir tavır içerisinde olmaya çalışması halkın, özellikle 82 Anayasası'ndan sonra sık sık gündeme getirdiği bir konu olarak karşımıza çıkar. 82 Anayasası kendisinde bir o kadar değişiklik yapılmış olmasına rağmen, halen siyasi partiler yasası, sendikal haklar ve örgütlenme özgürlüğü gibi temel konularda sivilliğin önünü açma noktasında ciddi sıkıntılara haizdir.⁴⁴

Hiç kuşkusuz yapılacak bir anayasa sihirli bir değnek gibi toplumun sahip olduğu temel sorunları giderecek ve çözüme bağlayacak değildir.⁴⁵ Özellikle parlamenterler tarafından durumun ciddiyeti ifade edilmeli ve meselenin sadece anayasa yapmaktan ibaret olmadığı belirtilmelidir. Aksi takdirde toplum, siyasi tercihte bulunduğu partilere karşı bir kez daha siyasi

⁴³ William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, ss. 36-37.

⁴⁴ Anayasa Uzlaşma Komisyonu, *TBMM Tutanağı*, 19/10/2011, s. 7.

⁴⁵ Anayasa Uzlaşma Komisyonu, *TBMM Tutanağı*, s. 3.

güvensizlik içerisinde olacaktır. Bu manada anayasa çalışmalarından sonra atılması gereken ilk adım, alt hukukun yapılan anayasal metne uyacak şekilde yeniden dizayn edilmesi ve uyarlanmasıdır.⁴⁶ Tarihimizde Sened-i İttifak ve Tanzimat Fermanını bir tarafa bırakacak olursak, Kanuni Esasi ile birlikte beş anayasa yapılmıştır. Bu tarz bir anayasal yapılanma tarihte çok az toplumun muhatap olduğu bir süreçtir.⁴⁷ Yapılan bu yenilikler o dönemde bile değişmez denilen Osmanlı'nın değişebileceğine ve onun da tıpkı bir Avrupalı karaktere sahip olabileceğine dair kanaati güçlendirmiştir.⁴⁸

Anayasal yapılanmalarla toplumsal sözleşme kültürünün kendi içerisinde belli bir birikime kavuştuğu aşıkardır. Ama eğer süreç anayasal anlamda, ilk anayasa çalışmalarının yapıldığı günden bu tarafa söz konusu birikimin dikkatlice değerlendirilip istifade edilmesi bağlamında ele alınıyorsa bunun hakikaten ciddi anlamda yarar getireceği bilinmelidir. Ancak anayasa çalışmaları dengesiz ve hatta toplumsal düzensizliğin vesikası haline gelmeye başladığında bunun bir sözleşmeden öte yüzeysel çare arama projesi olacağı fark edilmelidir.

Saltanattan cumhuriyete geçiş, bir toplumun zaman ve mekan içerisinde toplumsal şahsiyetini elde etmesinde nihai anlamda büyük bir kazanımı göstermektedir. Toplumumuzun kendi iradesini kendi eline alması, cumhuriyetten önce Osmanlı döneminde yapılan Tanzimat Fermanı (1839), Birinci Meşrutiyet (1876) ve İkinci Meşrutiyet (1908) gibi anayasal süreçlerle önemli ölçüde başarılıdır. Bu süreçler cumhuriyete giden yolu da kolaylaştırma noktasında kayda değer katkıya sahiptir.⁴⁹ Gerek Osmanlı zamanında yapılan ve gerekse Cumhuriyet'le birlikte gelen düzenlemeler halkın demokrasi ile yoğrulmasına imkan tanıyacak biçimde kendini ifade etmediğinde bir takım temel aksamalar siyasi planda görülmüştür. Bu manada Atatürk dönemine kelimenin Avrupa'da çağrıştırdığı anlamla olmasa da ılımlı bir diktatörlük gözüyle bakan B. Lewis, Atatürk sonrası dönemde gerçek anlamıyla diktatörlüğün kendini ortaya çıkardığını açık biçimde ifade etmektedir.⁵⁰ Bu da doğrudan yapılan anayasal düzenlemelerin demokrasi ile desteklenmediği müddetçe toplumun siyasi yapısına daha önceki monarşik ve saltanat tarzı uygulamalardan daha fazlasını getiremeyeceğini göstermiş olmaktadır. Öyleyse yapılması gereken

⁴⁶ Anayasa Uzlaşma Komisyonu, *TBMM Tutanağı*, s. 8.

⁴⁷ Anayasa Uzlaşma Komisyonu, *TBMM Tutanağı*, s. 10.

⁴⁸ M. E. Yapp, "Europe in The Turkish Mirror", *Past & Present, The Cultural and Political Construction of Europe*, No. 137, Nov. 1992, p. 155.

⁴⁹ Halil İnalcık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*, Timaş Yay., İstanbul 2011, s. 121.

⁵⁰ Bernard Lewis, "Recent Developments in Turkey", *International Affairs*, vol. 27, No. 3, 1951, p. 320.

şey, bu tarz anayasal süreçlerin demokrasi ile desteklenerek zenginleşmesini sağlayabilmektir.⁵¹

Anayasal süreçler toplumsal sözleşme kültürünün var olduğu toplumlarda kendini gösterir. Tarihi tecrübemizde bu tarz bir sözleşme kültürüne çok da çabalar verilerek ulaşılmış değildir. Beri taraftan batılı toplumlara bakıldığında, halkın bu tarz bir demokratik yapıyı kurması uzun zaman diliminde ve bedeli de ağır olan maddi ve manevi kayıplarla gerçekleşebilmiştir. Türkiye’de cumhuriyetle kurulan idare, her ne kadar halkın egemenliği gibi temel bir ilkeyi kendine şiar edinse de yaşanan askeri darbeler toplumsal sözleşme bilincinin devlet tarafından halka henüz verilmediğinin açık bir göstergesi olarak anlaşılmalıdır. Osmanlı’da devlet, her ne kadar halkının adalet, güven ve sosyal refahını temin etse de halkın kendi siyasi kaderini kendisi tayin etmesine müsaade edilmemiştir. Osmanlının kuruluş ve yükseliş dönemlerine baktığımızda benzeri tutum ve yönetim anlayışları Avrupa ve diğer memleketlerinde de söz konusuydu. Yani bir açıdan dünya padişahlık, krallık ve imparatorluk gibi usullerle yönetiliyordu. Yoğun biçimde demokratik taleplerin yaşandığı yıllar Avrupa’da ve pek tabii olarak Osmanlı’da on sekizinci ve on dokuzuncu yıllara rastlar. Ancak Osmanlı teknik gelişmelere olduğu kadar siyasi yenilenmelere de kendini hazırlamada hem geç kaldı ve hem de adaptasyon da ciddi sıkıntılar yaşadı. Neredeyse iki asra yaklaşan demokrasi tecrübemize rağmen, kendi bünyemizde hala asker sivil ekseninde bir takım temel yönetim krizlerini yaşıyor olmamız oldukça düşündürücüdür. Böylesi gelişmeler de bizim demokrasi sürecini tarih içerisinde doğru biçimde işletemediğimizi ve bazı temel demokratik kavramaları ithal etmeyle olgun bir siyasi yapıya ulaşamayacağımızı açık biçimde göstermektedir.

Kaynakça

Anayasa Uzlaşma Komisyonu (2011), *TBMM Tutanağı*, 19/10/2011.

el-Câbirî, Muhammed Âbid (2001), *Arap-İslâm Siyasal Aklı*, çev.: Vecdi Akyüz, Kitabevi, İstanbul.

Descartes (1997), *Yöntem Üzerine Söylem*, çev.: A. Yardımlı, İdea Yay., İstanbul.

Dodd C. H. (1992), “The Development of Turkish Democracy”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, vol.: 19, No. 1, 1992.

Duignan, Brian (edit.) (2011), *Modern Philosophy: From 1500 CE To The Present*, Britannica Educational Publishing in Association with Rosen Educational Services, New York.

⁵¹ Anayasa Uzlaşma Komisyonu, *TBMM Tutanağı*, s. 9.

Ebenstein, William (1996), *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, çev.: İsmet Özel, Şule Yay., İstanbul.

Flyvbjerg, Bent (1998), “Habermas and Foucault: Thinkers for Civil Society?”, *The British Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 2 (Jun.).

İbn Sînâ, *Ebû Alî, Kitâbu'n-Necât*, düz. ve takd.: Macit Fahri, Menşûrâtü Dâri'l-Âfâki'l-Cedîde-Beyrut.

İnalçık, Halil (2011), *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*, Timaş Yay., İstanbul.

Kant, Immanuel (2003), *Ethica*, çev.: Oğuz Özügül, Pencere Yay., İstanbul.

Konfüçyüs (1988), *Söyleşimler*, çev.: İsmail Akyıldız, Gün Yay., İstanbul.

Lewis, Bernard (2008), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev.: Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yay., Ankara.

Lewis, Bernard (1951), “Recent Developments in Turkey”, *International Affairs*, vol. 27, No. 3.

Ortaylı, İlber (2009), *Gelenekten Geleceğe*, Timaş Yay., İstanbul.

Poulton, Hugh (1999), “The Turkish State and Democracy” *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, vol.: XXXIV, no.1, January-March.

Ross, David (2002), *Aristoteles*, çev.: Ahmet Arslan ve diğerleri., Kabalcı Yay., İstanbul.

Russell, Bertrand (2009), *Özgürlük Yolu*, çev.: Şebnem Duran, İlya Yay., İzmir.

Russell, Bertrand, (2004) *İktidar-Yeni Bir Toplum Analizi*, çev.: Göksel Zeybek, İlya Yay., İzmir.

Secor, Anna J. and O'loughlin, John (2005), “Social and Political Trust in Istanbul and Moscow: A Comparative Analysis of Individual and Neighbourhood Effects”, *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series, Vol. 30, No. 1, Mar.

Spinoza, Benedicte (1998), *İnsan Anlaşımının İyileştirilmesi Üzerine İnceleme*, çev.: A. Yardımlı, İdea Yay., İstanbul.

Yapp, M. E. (1992), “Europe in The Turkish Mirror”, *Past & Present, The Cultural and Political Construction of Europe*, No. 137, Nov..

Zelyut, Rıza (1996), *Muaviye'den Erbakan'a Din ve Siyaset*, Yön Yay., İstanbul.